

Väinö Tuomaala:

Ähtävänjoki ja Järvisseudun asuttaminen.

Ähtävänjoen vesistöreitti muodostaa hyviä vanhan kulttuurialueen. Jo ammoisina aikoina, vuosituhansia sitten, oli Ähtävänjoki yksi kaikkein huomatuimpia kulkuväyliä, kauppateitä, maassamme. Tämä oli luonnollistakin, kun tiedämme, että sydän-Suomen suurilta vesireiteiltä oli parhain yhteys merelle, ja Pohjaan Ähtärin reittiä ja sen jatkoa Ähtävänjoen vesistöä pitkin.

Kaikkein vanhimman asutuskauden jäännöksistä, kivikauden muistoista, onkin Ähtävänjoen varret Pohjanmaan rikkaimpia. Myös Ähtävänjoen reitiltä on tehty joukko pronssi- ja rautakauden esinelöytöjä. Nämä, samoi kuin useimmat kivikauden esinelöydötkin viittaavat itämaiseen kulttuuriyhteyteen. — Myös on olemassa paikannimiä, jotka viittaavat muinaisesta kosketuksesta itään ja etelään. Tällaisia nimiä mainitsen Moskovan suvannon Ähtävänjoesta Evijärvellä, Moskua-nimet Korttesjärveltä ja Alajärveltä, sekä Vironen Soinista. Myös on säilynyt perimätietoja, jotka kertovat aseistettujen karjalaisten kauppamatkueitten vaeltaneen Ähtävänjokea pitkin Pohjanlahdelle ja sieltä takaisin.

Ähtävänjoen vanhana nimenä Evijärvestä mereen on ollut Kainuunjoki. Myös tämän joen alajuoksun varrella — asuvia ruotsalaisia, ovat ylimään suomalaiset

hyvin myöhään kutsuneet kainulaisiksi. Kainulaisnimistöä tunnetaan seudullamme paitsi jo mainittua Ähtävänjoen vanhaa nimeä, myös suuri Kainuunlähde Lehtimäellä, Kainuunlahti, Kainuunoja ja Kainuunpelto sekä kainulaisten tervahaudat Alajärvellä ja Kainuunlahti Lappajärvellä. On myös olemassa perimätietoja Evijärveltä ja Lappajärveltä muutaman kainulaisen jäämisestä paikkakunnalle asumaan vakinaisesti. —

Tarkastellessamme seutumme muinaisia asutusasioita, emme voi sivuuttaa lappalaisuutta. Muinaisten lappalaisten muistot Ähtävänjoen reitillä ovat runsaammat kuin missään muualla Suomessa. Ähtävä, jossa muinoin on merenranta ja satamapaikka sijainnut, on lappalaisten muistoista rikkainta. Ähtävältä mainitaan 130 lapinkirkon ja muuta lapinrauniota. Näistä lapinraudoista löydettyt rauta- ja pronssiesineet ovat ajalta 200—600 v. jälkeen Kristuksen syntymän. Monia kymmeniä samantyyppisiä lapinraunioita ja -kirkkoja tavataan Evijärvelläkin, aika paljon myöskin Lappajärvellä ja jonkun verran niitä tunnetaan aina Suomenselän vierillä saakka, kuten Lappinsaari raunioineen Soinissa. Tavattoman runsas lappalaisnimistö on vielä lisätodistuksena entisistä lappalaisista.

Tulemme jälleen uuteen kulttuurijaksoon, pirkkalaisliikkeen aikoihin. Täällä, hyvillä riistamailla elävät lappalaiset olivat himottuja etelän heimovaltiaille. Lappalaisilta heikompana kansana oli helppo kerätä suuria vero- ja ryöstösaaliita turkiksina ja muuna riistana. 1100—1200 luvulla Hämeen Pirkkalan, Rengon y.m. pitäjien asukkaat saivat jalansijaa täällä asuvien lappalaisten omistukseen. V. 1277, jolloin lappalaiset täältä jo suurelta osalta olivat hakeutuneet pohjoisemmaksi, saivat pirkkalaiset itseltään Ruotsin kuninkaalta yksinoikeuden lappalaisten verottamiseen. Mutta siitä huolimatta Ähtävänjoki pysyi jatkuvasti pirkkalaisten pääkulkutienä Hämeestä merelle, jatkuen kaukaiseen Pohjaan lappalaisten

alueille. Pirkkalaismuistoina Ähtävällä ovat Pirkkalan talot, Evijärven Haapajärvellä Pirkkalainen, Alajärvellä Pirkkalanlahti, Pirkkalan tervahauta, Kyrölahti, Hämeenniemi, Kurejoki eli Kurjenjoki, jossa mahtavalla pirkkalaispäällikkö Matti Kurjella oli varastohuoneet, missä lapinsaalista säilytettiin. Lukuisat tarinat kertovat pirkkalaisten ja lappalaisten yhteenotoista Järviseudulla. M.m. kerrotaan pirkkalaisten uhranneen lappalaisten lapsia Pyhävuorella, kun lappalaiset olivat myrkytetyillä nuolilla ampuneet veneisiinsä Lappajärven Surmaniemen päässä maihin nousevia pirkkalaisia.

Kun lappalaiset olivat seudultamme hävinneet, siirtyneet pois tai sulautuneet uusiin suomalaistulokkaisiin, Aspegren sanoo v. 1763 täällä vielä löytyvän lappalaisten jälkeläisiä, jotka nyt ovat talonpoikina ja osaavat tarkkaan kertoa esi-isiensä elintavoista, jäi pirkkalaisille heidän tuttuihin verotus- ja ryöstöalueisiin kiinteästi omistusoikeus. Niinpä v. 1440 mainitaan pirkkalaisten eräluettelossa Mänkijärvi Alajärveltä Karkun 6 miehen eräpalstana. 1500-luvun erälähteissä mainitaan Ähtäri, Ähtämys, Evijärven Kivijärvi Ähtävä ja Ähtävän maja. Ähtävänjoen erälinja oli vielä voimakas 1500-luvulla; toteaa Jalmari Jaakkola.

Soinin Kukonkylässä, Ähtärinjärvestä alkavan Syväjoen latvoilla lähellä Ähtävänjoen alkulähteitä on nimi Veneheitonkoski. Tarinan mukaan ns. erakkolaiset jättivät tähän veneensä, kun tulivat Lappajärven maille metsästämään ja kalastamaan. Tämäkin nimi viittaa vanhoihin eräretkiin. Ähtäri—Ähtävä tai näiden vanhemmat nimimuodot Ätsäri—Ätsävä ja Saarijärven Ähtävä viittaavat myös yhteiseen kulkureittiin. Virroilla ja Lappajärvellä on samanlaiset Kalettomanperät. Järviseudun kaksi Sääksjärvi-nimeä, Hämeenniemi ja monet muut nimet todistavat samaa. Soinin Kokkovalkeinen ja Hyypanlinna sekä Evijärven ja Alajärven Linna kertovat taasen muinaisista sotaisista tavoista Järviseudulla.

Ähtävänjoen vesireitti, Hämeen-Satakunnan vesiteiden yhdistäjänä Pohjanlahteen, on kaukaisesta muinaisuudesta saakka ollut paljon käytetty kulkuväylä. Sekä kesällä että talvella oli matkaajilla vakiintuneet matkamerkkit, tienviitat, mistä tiesivät oikean tien ja kuljetun matkan pituuden. Nämä merkit eivät tietenkään olleet mitään virstantolppia eikä peninkulmapylväitä vaan kiinteitä, silmiin pistäviä luonnonmerkkejä kulkureittien varrella.

Perimätietojen mukaan Lappajärven Kärnänsalmi oli eräs tällainen tärkeä matkamerkki. Täältä oli alaspäin peninkuluma Ristikiveen Välijoessa Lammin kohdalla, toinen Lassilan koivuun Evijärven Jokikylässä, kolmas Kokkokiveen Evijärven Lipsunnin salmissa ja neljäs peninkuluman merkki oli Evijärven Tupelin seutuvilla.

Edellä jo voimme todeta Ähtävänjoen laajan, jopa kansainvälisen merkityksen muinaisena kulttuurireittinä. Nyt meidän olisi hiukan tutustuttava nykyisen asutuksen alkujuurin. 1700-luvun pietarsaarelainen tutkija Hans Henrik Aspgrén kertoo, että tänne siirtyi asukkaita Suomesta, siis Varsinaissuomesta jo ensimmäisen ristiretken jälkeen pakoon kristinuskon mukanaan tuomia uusia olosuhteita. On aivan luonnollista se, että Ähtävänjoen vesistöalue erinomaisine kalavesineen ja riistoneen houkutteli ihmisiä puoleensa jo hyvin varhain. Näin ollen voimmekin pitää varmana sitä tietoa, jonka mukaan tämä vanha emäkirkkomme, Pohjanmaan uljain kivikirkko kohosi Pietarinsaaren Neidoinniemelle jo 1249 eli samana vuonna kuin Jaarli Birjer teki toisen ristiretken Hämäläisten satamaan. Pietarsaaren kirkon rakentajina Ilmari Wirkkalan mukaan, ovat olleet kainulaiset pyynti- ja veromiehet, yhdessä seudulle asettuneiden kristittyjen norjalais-helsingeläilaisten kanssa. Pietarsaaren seurakunnan vanhuutta todistaa sekin, että seurakuntaan kuului aluksi koko Pohjois-Suomi Väyryn satamasta (Portus Vöro) aina Jäämerelle asti. Kainulaiset

J. J. Mikkolan mukaan olivat taasen pirkkalaisten edelläkävijöitä.

Vanhin Pietarsaarta koskeva asiakirja on vuodelta 1374. Tässä asiakirjassa muuan Anders Dacus yrittää saada Pietarsaaren silloisten kappelien, Kemin ja Iin kymmenyksiä itselleen. Pietarsaaren rovasti mainittiin silloin näiden pohjoisten alueiden kenraalirovastina. Suur Pietarsaaren alueeseen nykyisen Vaasan lääninkin osalla on kuulunut 30 nykyistä seurakuntaa.

Pietarsaaren seudulla on alkuunsa ollut suomalainen asutus, tätä vahvistaa vanha suomalainen paikannimistökin. Jutikkalan mukaan täällä on 1300-luvulla ollut jo käynnissä ruotsalaisasutus. Ja ruotsalaisasutus voimistui niin, että se työnsi kiilaa aina kauaksi Alajärvelle asti. Tästä Yrjö Koskinen mainitseekin: "Vuonna 1547 Savonlinnan päällikkö Kustaa Fincke rupesi puuhaamaan savolaisten Lapinasutusta. Kun Pohjanmaan ruotsalaiset olivat rakentaneet taloja Lappajärven seudulle, lähelle Hämeen rajoja, kävivät hämäläiset niitä ryöstämässä ja polttamassa. Fincke sai Kustaa kuninkaalta käskyn lähettää sinne savolaisia".

Asukkaitten siirtyminen Järviseudulle aina 1500-luvulle asti oli verrattain hidasta. Erik Pommerilaisen v. 1413 laaditun verokirjan mukaan oli silloisessa Suur-Pietarsaareissa ainoastaan 120 veroa maksavaa taloa. V. 1548 Pietarsaarta koskevien tilikirjojen mukaan oli Järviseudulla seuraavat kylät ja talomäärät: Evijärvi 6 taloa, Särkijärvi 4 taloa, Haapajärvi 3, Lappajärvi ja Vimpeli 11, Alajärvellä 1553 6 taloa, Enaperällä 1556 5 taloa ja Purmojärvellä 1562 5 taloa. Näiden tietojen mukaan Järviseudulla oli 1550-luvulla n. 40 taloa. Suurin osa näistä asukkaista oli jo kauan asunut tiloillaan, mitä todistaa perheenjäsenten suuri lukumääräkin. Muutamissa taloissa mainitaan olleen toistakymmentäkin henkeä. Nämä mainitut varhaisemmat asukkaat eivät siis olleet savolaisia, vaan pikemminkin Pirkka-Hämeen erämiesten

ja kainulaisten jälkeläisiä ja rannikolta siirtyneitä ruotsalaisia.

Kun savolaissiirtolaisuus pääsi valloille, oli se niin voimakasta 1550—80 luvuilla, että ennen vuosisadan loppua Järviseudun väkiluku kaksinkertastui. Savolaisvirtaus asetti täydellisesti sulun Järviseudun ruotsalaisyhtymiselle. Ruotsalaiskiila rupesi vähitellen työntymään takaisin ja suomalaiset hakeutuivat asumaan aina merta myöten ruotsalaisten joukkoon. Näin Pietarsaari sai suomalaiset pellisensä, Östensön laamannipuustellin luona oleva Soinas asukkaansa Soinista, Kivilöösi lähellä pitäjänkirkkoa oli alkuaan myös suomalainen talo, Ähtävä sai Kerttuasta kankkoset, Salonkylälle nimen toi Kärnän salonpäästä muuttanut asukas, saman Lappforssin eli Salonkylän tarven ovat myös Lappajärven tarvosia. Näin suomalainen ja ruotsalainen väestö Ähtävänjoen alueella on vuosisatojen kuluessa hyvin perusteellisesti sekoittunut.

Vielä myöhemmin alamaan ruotsalaiset tekivät uuden yrityksen Järviseudun valloittamiseksi. Tämä tapahtui ylimailla metsien valtauksella ja laajakantoisella tervanpoltolla. Moni ruotsalainen jäikin tänä suurena, jo 1500-luvulla alkaneena tervakautena ylimaille pysyvästi asumaan. Mutta nämä ovat sitten täydellisesti siellä suomalaistuneet. 1600-luvulla ruotsalaisten häviäminen Järviseudulta oli jo hyvin tuntuva.

Esi-isimmme, niin kauan kuin he ovat Järviseudulla asuneet, on kaikki suuret asiansa pitänyt hoitaa Pietarsaareissa. Kauppapaikkakin se oli ainoa. Pietarsaari onkin ikiajoista asti ollut huomattava kauppapaikka. Jo v. 1348 kuningas Maunu Eerikinpoika antoi pietarsaarelaisille erikoisluvan käydä maalaistavaroilla kauppaa. Heinäperä vanhaan aikaan, on ollut paljon käytetty ja turvallinen satamapaikka.

Asukkaat, joita Järviseudulla on elänyt ennen Pietarsaaren kirkonpiikin kohoamista Lappajärven veden-

pinnan korkeudelle, ovat palvelleet omla pakanallisia jumaliansa ja käyneet oikeutta vanhojen perinnäistapojensa mukaan. Vanhat tarinat kertovat Lappajärven Palvoniemelle, missä nykyinen Pietarsaaren tytäkkirkko sijaitsee, pakanallisten esivanhempiemme kokoontuneen jumaliansa palvomaan. Samalla tavalla on näitä uhri-menoja, tarun mukaan, suoritettu Soinin Lehmilammen Kivikirkon luona, sekä Vimpelin Pyhävuoren kivialta-rilla. Ruumissaari Evijärven keskellä oli ylimaan paka-nakansan hautausmaa, mihin vielä Pietarsaaren kirkon alkuaikoina ylimaan vainajia välttämättä haudattiin. Pienempiä Pietarsaaren kirkon aikaisia n.s. "volehau-toja", joihin kesän ajaksi ruumiit haudattiin, tavataan lukuisia kaikista ylimaan pitäjistä.

Kesti vuosisatoja, ennenkuin Pietarsaaren papit saivat pimeintä pakanuutta Ylimaan eli Markin metsään ja vetten kansasta poistetuksi. Järvisuudella elää vielä-kin muutamia vanhuksia, jotka omaavat muinaiselta pakanuuden ajalta periytyneitä uskomuksia ja loitsuja, joitten avulla uskovat voivansa tehdä ihmisille ja eläi-mille sekä hyvää että pahaa.

Järvisuudun asutus 1600-luvun alussa oli paisunut jo niin laajaksi, että oli mahdollisuus perustaa oma kirkko kappeliksi Pietarsaarelle. 1637 nykyisten seitse-män pitäjän voimalla rakennettiin ikivanhalle jumalien palvontapaikalle, Lappajärven kirkko. Vasta toistasataa vuotta myöhemmin uskalsi harvaan asuttu Lappajärven ylimaa erota omaksi kirkkokunnaksi, perustamalla Ala-järven kappelin 1751. Kolmas kirkko syntyi evijärve-läisten ja purmojärveläisten aikaansaannoksena Evijär-velle 1759. Soini, eli Kuninkaanjoenkylä, nousi Alajärven rukoushuonekunnaksi 1784. Korttesjärvi tuli Lappajär-ven saarnahuoneeksi 1789, Lehtimäki Alajärven saarna-huonekunnaksi 1799 ja viimeisenä Vimpeli eli Vindala pääsi Lappajärven saarnahuonekunnaksi 1805. Näin on kaikki Järvisuudun seurakunnat jakautuneet samasta kanta-äidistä, Pietarsaaren seurakunnasta.

Kaarlo Kultalahti:

Ne kasvavat nyt valkoisten ristien metsää . .

Mitkä, kysyneet lukija? Ne tempelin seinustalle aikoinaan lapioidut, kuorolauluilla, muistopuheita ja koti-kirkkosi kalmiston hiekalla täytetyt kummut, joidenka alle havuilla vuorattuihin hautoihin laskettiin kunnialau-kausten ja lipun kunniaa tehdessä runneltu sotilas, menehtymäisillään olevan äidin ja sisarten tuska, lomalle tulleiden veljien havuseppel, isän kantama valkoinen risti merkiksi poikansa viimeisestä vahtivuoropaikasta. Sitä, noiden vuosien valkoista metsää nuo kotikirkkosi hautakummut nyt kasvavat.

Mitenkä raskaita aikoja ne tälle maalle olivatkaan ja vielä raskaampia niille kodeille, mistä miehet multiin lapiointiin.

Nyt noilla kummuilla on kaikki rauhallista. Kevät-tuuli tosin lähikoivuihin silmut ja lehdet puhalttaa, temp-pelin eteläiselle rinteelle nousee nopeasti nuori vihreys aurinkoa ja ristien valkoista metsää tervehtimään. Vai-najien muistopäivinä soivat virret ja kuorojen sävelet aivan kuten silloinkin, nuori pelargunia on kirkkaim-millaan, kellot soittavat, papin sana sattuu ja vuosien yli ui muistojen purret ristien alla nukkujien elämänpäi-viin, mitätön arki katoaa, tunnet viettäväsi noiden nuk-kujien kanssa suurta juhlaa. Tavaillet nimiä risteistä; mitenkä tuttuja ne ovatkaan? Siellä ja siellä silloin rauhantöissä yhdessä puuhailtiin, oltiin sotakentilläkin rinta rinnan . . . . . Ristit katoavat ja sinä seisot nyt ihan ilmielävänä ihmisten kanssa, noiden kaikkien, joiden nimikilpi äsken silmiisi vilahti.

Valkoisten ristien kunniakomppania on nyt edessäsi. Tuttuja sukulaisia, läheisiäkin. Tuossa seisovat terveenä, reippaana n i m i h u d o s s a, niinkuin silloin taistelun aattona.

"Meidät kaikki tarvittiin, että teillä vapaus olisi", ne kuorossa sanovat, aivankuin silloin siellä tulilinjän liepeellä puollustuslohkonsa päälliköltä määräykset saa-tuaan: "Kyllä, herra kapteeni".

Noin paljonko nuorta elämää oli siemennettävä Jumalan puistoon, että tuo sinivalkoinen vaate saisi